

Tot llenguatge literari té un poder creatiu?

per Émile Martel

Primer de tot, permeteu-me agrair als organitzadors d'aquesta trobada la seva fantàstica acollida. El nom d'aquesta ciutat té un lligam molt estret amb els drets lingüístics. El PEN Català està fermament vinculat a les grans causes que defineixen el PEN. Nosaltres, el PEN Quebequès, i, de fet, tots els escriptors quebequesos, sentim una particular proximitat amb Catalunya, ja que la nostra gent i la seva han estat vivint i escrivint en una llengua minoritària, però que abraça una àmplia cultura.

Com bé sabeu, des del PEN Quebequès hem formulat una reflexió sobre la traducció que volem que sigui el tema principal del nostre 81è Congrés a la Ciutat de Quebec l'octubre de 2015. A més, som prou ambiciosos per tenir l'esperança que l'Assemblea de delegats aprovarà una *Déclaration de Québec sur les traducteurs et la traduction* (Declaració del Quebec sobre traductors i traducció). El procés per aconseguir-ho consisteix, és clar, a presentar, dins del termini, un esborrany de la declaració que el Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics pugui comentar i aprovar en la seva propera reunió.

Com ja deveu haver notat, he dit *Déclaration de Québec sur les traducteurs et la traduction*. La meva convicció em diu que la professió del traductor hauria de lloar-se, valorar-se, admirar-se i reconèixer-se molt més de com s'ha fet fins ara. Procurarem que això quedi clar en l'esborrany de la declaració. Hi ha un petit grup de persones que ja ha començat a redactar-la, però encara no estem a punt per ensenyar-vos-en res. Però sí que us puc avançar que el document tractarà dues veritats fonamentals: la primera, que el traductor és un creador i no pas només un missatger que transporta, d'una banda del riu, paraules de coneixement i art a l'altra riba; i la segona, que la traducció està fermament relacionada amb la llibertat d'expressió, un principi fonamental i essencial del PEN.

Un altre aspecte del Congrés a la ciutat de Quebec és la nostra intenció d'intentar posicionar el francès al centre del nostre diàleg. Serà un Congrés trilingüe, és clar, però durant molts anys hem tingut la sensació que l'anglès s'ha utilitzat com un mitjà de comunicació obvi entre tots nosaltres al PEN. Deu ser obvi perquè l'anglès és la llengua que la majoria de nosaltres tenim en comú, però, en la mesura que ens sigui possible, el francès ens hauria de semblar una eina natural de comunicació i no s'hauria de considerar una càrrega. No hauria de ser «tolerat» o «acceptat», només hauria de ser natural, i ja està, només això. La tolerància és, al meu entendre, una mesura d'impaciència refrenada i de generositat amb reserves. Nosaltres, i personalment penso que tots els membres francòfons dels PEN d'arreu del món, volem sentir-nos com a casa en la nostra organització, però alhora també reconeixem que és més probable que un gran nombre dels nostres companys que no són francesos, ni espanyols, ni anglesos entenguin l'anglès. És per això que per al Congrés del Quebec s'ha previst un eficient sistema de traducció simultània.

Com a escriptor i com a traductor, sovint m'interesso en les diferències entre la creació i la traducció, i fins i tot em pregunto si realment hi ha cap diferència. Què és allò que empeny un ésser humà a cercar les paraules per expressar una imatge mental o un concepte poc precís? Aquesta és la primera traducció. Això és donar vida a la llengua, permetre que les paraules es plasmin al full de paper o a la pantalla, o que algú les senti. És aquí on es crea literatura. Potser més tard apareixerà un traductor que iniciarà el procés des del primer moment després del naixement de la llengua i l'obra que comenci a traduir tindrà un futur completament nou, una vida nova i diferent. Literatura renascuda.

Se m'ha ocorregut un concepte, o potser més aviat una imatge poètica, i és que, en la traducció, a diferència d'altres expressions artístiques, com ara la ceràmica o les arts visuals, pots desfer allò que has fet, decidir desmuntar el trencaclosques que has muntat i col·locar les peces d'una altra manera, al mateix temps que et mantens fidel a la imatge de la capsula. Es pot fer amb més o menys paraules, es poden canviar les formes i els colors i, tot i així, aconseguir una imatge molt similar. Quina altra forma d'art posa l'artista en un risc tan elevat? Quina altra peça artística és tan intrínsecament fràgil?

L'escriptor és l'interpret de la seva pròpia ment, el traductor del seu propi cor i la llengua que utilitza és el llindar de la literatura, allà on es porta a terme la primera traducció, on té lloc el naixement i on un full de paper o la pantalla d'un ordinador donen la benvinguda a la nova obra i la fan existir i parlar.

Sé que hi ha un sentiment que tots nosaltres compartim, que és l'emoció davant d'allò que l'interpret fa amb l'obra original. En la música, el compositor acostuma a desaparèixer darrere l'interpret. Oblides Bach i reconeixes Glenn Gould. Quan era adolescent, recordo haver sentit, en un disc de vinil, la *Toccatà i fuga en re menor* de Bach interpretada per Albert Schweitzer. Vaig quedar totalment impressionat i, des de llavors, sempre que sento la música d'un orgue no puc evitar pensar en Schweitzer.

Per altra banda, si pensem en el món de la comunicació oral, imagineu-vos l'impacte que pot tenir un text llegit per Richard Burton i Dylan Thomas en anglès o per Philippe Noiret en francès. On queda, l'autor, darrere d'aquestes extraordinàries eines de seducció? Aquests nois podrien llegir la guia telefònica o el menú d'un restaurant i, fins i tot així, serien fortament aplaudits.

I la veu humana és només una de totes les eines de comunicació que desencadenen un poder creatiu. Penseu durant un segon en la varietat d'eines tipogràfiques que es poden fer servir, en les il·lustracions que es poden afegir a un text, en la gran importància dels espais en blanc d'una pàgina. Penseu en la qualitat del paper en el qual s'imprimeixen els textos (la textura per als dits, el color per als ulls). I ja no parlo de la temperatura de l'habitació on es trobi el lector, o dels sons de fons del vent o de les onades. Com de còmoda és la cadira?

L'acte de traduir, com el d'escriure, és el trasllat d'una emoció. El llenguatge literari és la interpretació d'una realitat o d'un somni que l'autor intenta posar en paraules abans que la realitat d'aquell somni no se li escapi, abans que no desaparegui per sempre o bé torni en una altra forma no tan bonica.

Ara m'agradaria explicar-vos dues anècdotes relacionades amb aquest tema. Quatre anys, aquest és el temps durant el qual he estat intentant convèncer un musicòleg, un historiador de música, el millor *maestro* d'una orquestra famosa o un compositor que conegui molt bé l'obra de Beethoven, perquè trobi i escrigui i em faci sentir allò que Beethoven, en aquell moment completament sord, sentia dins del seu cap. Aquella peça musical tan singular i fascinant que estava intentant fer que els músics interpretessin en el moment de l'estrena de la *Novena simfonia* quan la música escrita ja

s'havia acabat, els músics havien parat de tocar i ell, el compositor, seguia dirigint-los amb les mans i amb tot el cos, fins que algú se li va acostar i, mitjançant gestos, li va dir que parés, que ningú no el podia sentir, ni tampoc la seva música. Penseu-hi. Es tracta d'una melodia que no s'ha transmès en paper, que ningú, a banda del compositor, no ha sentit mai.

Un altre exemple que em persegueix i que parla de la urgència de traduir en paraules escrites l'obra que ronda per la ment de l'autor està relacionat amb Coleridge, el poeta romàntic anglès de final del segle XVIII. «Kubla Khan or A vision in a dream» («Kubla Khan o La visió d'un somni») és, sens dubte, el seu poema més reconegut, juntament amb «The rime of the ancient mariner» («Rima de l'ancià mariner»). Coleridge explica, ara no recordo on, que una nit, quan es trobava sota els efectes de l'opi, va veure com un poema sencer es desplejava a l'interior de la seva ment, amb totes les imatges i metàfores, amb tots els detalls. Tindria a veure amb Kubla Khan. L'endemà, només va haver d'escriure'l. Mentre estava assegut escrivint-lo, un dels seus veïns va trucar a la porta. Com un home educat, Coleridge es va aixecar per donar-li la benvinguda i, en tornar a la taula, gran part del poema havia desaparegut de la seva ment. L'obra hauria estat formada per entre 200 i 300 versos. S'havia aturat al vers número 30 i, malauradament, només havia aconseguit reunir 24 versos més. No us agradaria saber de què tractaven, els 250 versos restants?

Per últim, permeteu-me acabar amb una història sobre una traducció més aviat fraudulenta. Ja fa força temps enrere, teníem un amic que publicava, en una revista literària, poemes que havia escrit en anglès i que havia, o això és el que ell deia, traduït a cuneïforme. Personalment, penso que el seu talent per escriure era tan mediocre com el seu talent per traduir. Però com ho havia de saber, jo, atesa la immensa distracció que imposava sobre el lector? Era capaç d'imaginar-me'l recollint paraules d'aquí i d'allà i unint-les amb una mica de sentit per finalment plasmar-les al full de paper.

Trobada del Comitè Internacional de Drets Lingüístics i Traducció, Girona, del 25 al 27 de juny de 2014.

Traduït per Anna Rosich Soler